

Izabela Bawej

**ELŻBIETA ZAWADZKA,
NAUCZYCIELE JĘZYKÓW OBCYCH
W DOBIE PRZEMIAN, 2004, Kraków:
Oficyna Wydawnicza IMPULS, ss. 342**

Publikacja składa się z 9 rozdziałów. Rozdział pierwszy można potraktować jako wstęp do całej pracy. W rozdziale tym został przedstawiony stan edukacji w Polsce przed 1990 r. oraz przemiany w polskim szkolnictwie, jakie nastąpiły po roku 1990. Autorka zwraca uwagę na fakt, iż do lat 90. ubiegłego wieku polskie szkolnictwo przeżywało głęboki kryzys, który objął również nauczanie języków obcych.

Czytamy m.in., że „do połowy lat 80. nauka języków zachodnioeuropejskich była możliwa w liceach i w nielicznych technikach (...). Nauczanie języków obcych było zunifikowane. Obowiązywał jeden program nauczania danego języka i zazwyczaj jeden podręcznik o wyraźnie ideologicznie zabarwionych treściach (...). W szkołach podstawowych nauka języka zachodnioeuropejskiego jako nadobowiązkowego była możliwa w klasach VII i VIII jedynie w niektórych województwach, co oznaczało, że większość młodzieży do lat 15 była pozbawiona możliwości nauki języka zachodnioeuropejskiego i uczyła się jako obowiązkowego języka rosyjskiego” (s. 15).

Dużo miejsca w niniejszym rozdziale poświęcono wprowadzonej w 1999 roku reformie szkolnictwa w Polsce, na przykład zmianom w liczbie godzin nauki pierwszego języka obcego i drugiego języka obcego w poszczególnych typach szkół czy nowym warunkom i zasadom zdawania języków obcych na egzaminie maturalnym. Autorka podaje, że wprowadzony w szkolnictwie pluralizm organizacyjny sprawił m.in., że nauczyciele języków obcych otrzymali możliwość wyboru programu nauczania i podręcznika. Zrównano także w prawach języki zachodnioeuropejskie i język rosyjski, dzięki czemu uczeń może wybierać język, którego chce się uczyć. Język rosyjski został potraktowany jako równorzędny, nie zaś jako obligatoryjny i pierwszy język obcy.

Wszystkie zmiany wynikające z reformy pociągnęły za sobą konieczność stworzenia nowej koncepcji kształcenia nauczycieli języków obcych, tak by mogli oni sprostać współczesnym i przyszłym wymaganiom edukacyjnym. Tej tematyce, tj. problemowi kształcenia nauczycieli języków obcych w nowej rzeczywistości związanej m.in. z przemianami ustrojowymi i gospodarczymi w naszym kraju czy zmianami technicznymi, jak postępujący rozwój Internetu, poświęcona jest recenzowana praca.

W kolejnym rozdziale dokonano porównania warunków pracy nauczycieli języków obcych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej i w Polsce. Chodzi tu o modele kształcenia nauczycieli, ich pracę zawodową, formy doskonalenia i doksztalcania. Autorka opisuje, jak zdobywa się kwalifikacje do zawodu nauczyciela w poszczególnych państwach Unii i w naszym kraju, a różnice ilustruje licznymi przykładami. Bardzo ciekawe są informacje dotyczące statusu nauczycieli w krajach unijnych i w Polsce, regulacji prawnych w zakresie warunków zatrudniania i zwalniania nauczycieli, wymaganych kwalifikacji, średniego czasu pracy, kryteriów uzyskiwania awansu zawodowego, praw i obowiązków nauczycieli, podstaw wymiaru emerytury i stażu wymaganego do uzyskania uprawnień emerytalnych. Polskich nauczycieli zainteresują na pewno fragmenty dotyczące pensji nauczycielskich i przykłady zarobków nauczycieli w Unii Europejskiej.

Rozdział trzeci jest poświęcony wybranym uwarunkowaniom pracy nauczyciela. Znajdziemy tu opis warunków determinujących komunikację pedagogiczną. Należy słusznie przyjąć za autorką, że bardzo ważną rolę w pracy dydaktycznej, a tym samym w komunikacji pedagogicznej, odgrywa kompetencja komunikacyjna nauczyciela, rozumiana m.in. jako skuteczność jego zachowań werbalnych i pozawerbalnych w sytuacjach edukacyjnych, umiejętność słuchania, koncentracji uwagi, nawiązania kontaktu z uczniem, modyfikowania swoich zachowań, konstruowania pozytywnego klimatu nauki i przestrzegania zasad partnerstwa, umiejętność własnej samooceny, empatycznego rozumienia oraz bycia asertywnym (umiejętność precyzyjnego wyrażania siebie, własnych opinii i przekonań w kontaktach z drugą osobą, s. 87-89). Trzeba zaznaczyć, że w tej części pracy została poruszona także kwestia komunikacji niewerbalnej na zajęciach. W literaturze glottodydaktycznej mówi się najczęściej o komunikacji niewerbalnej w stosunku do nauczyciela, a pomija niejęzykowe zachowania ucznia. Elżbieta Zawadzka uzupełnia tę lukę i dokładnie omawia problem umiejętności oceniania sygnałów niewerbalnych wysyłanych przez uczniów.

Na uwagę zasługuje również podrozdział, w którym zostały ukazane wzajemne relacje teorii i praktyki w kształceniu nauczycieli i w ich pracy zawodowej. Autorka podkreśla, iż wielu nauczycieli jest przekonanych o małej przydatności teorii w działaniach pedagogicznych i zastanawia się nad przyczyną takiego stanu rzeczy.

Następnych sześć rozdziałów przedstawia nauczyciela języków obcych jako:

- eksperta,
- wychowawcę,
- pośrednika kulturowego,
- organizatora, moderatora i doradcę,
- ewaluatora,
- innowatora, badacza i refleksyjnego praktyka.

Funkcja nauczyciela jako eksperta (rozdział 4) oznacza, że jest on osobą kompetentną przekazującą wiedzę, w pełni przygotowaną do wykonywania swojego zawodu w zakresie kwalifikacji moralnych, intelektualnych, zawodowych, społecznych itd. (s.109). W rozdziale objaśniono, jakie aspekty obejmuje kompetencja nauczyciela języka obcego, jak przebiega jej rozwój oraz przedstawiono wybrane typologie kompetencji nauczycielskich, tj. kompetencję językową, psychologiczno-pedagogiczną, metodyczną, wychowawczą, krajo- i kulturoznawczą, organizacyjną. Szczególne miejsce w tej części pracy zajmuje analiza kompetencji językowej i wiedzy przedmiotowej nauczyciela. Autorka uwrażliwia nauczycieli na problem psychologii rozwojowej dzieci, młodzieży i dorosłych, tj. zmiany fizjologiczne i rozwój procesów myślowych w różnych grupach wiekowych, ponieważ od nich zależą działania dydaktyczne nauczyciela. Nie pomija przy tym zagadnień związanych z nauczaniem medialnym, obejmującym na przykład przygotowanie nauczyciela języków obcych do pracy z komputerem czy umiejętność wykorzystania Internetu na lekcji języka obcego.

Należy również podkreślić, że autorka bardzo dokładnie opisuje problem nauczania zintegrowanego i nauczania integracyjnego, podając precyzyjne definicje tych dwóch rodzajów nauczania. Umiejętność rozróżnienia procesu dydaktycznego, łączącego m.in. kompetencje i treści nauczania wielu przedmiotów (s. 131) od nauczania, którego celem jest m.in. zapobieganie segregacji dzieci na zdrowe i specjalne (s. 133) jest bardzo ważna, gdyż jak wynika z moich doświadczeń z pracy ze studentami kierunków lingwistycznych, przyszli nauczyciele myślą te pojęcia i uważają, że nauczanie zintegrowane jest tożsame z nauczaniem integracyjnym i oznacza „równoczesną pracę z dziećmi zdrowymi i chorymi”.

W rozdziale piątym „Nauczyciel jako wychowawca” Elżbieta Zawadzka przytacza różne definicje pojęcia wychowanie, opisuje cele i teorie wychowania. Zastanawia się także, jakie cechy powinny charakteryzować dobrego nauczyciela-wychowawcę.

Interesujący jest podrozdział przedstawiający opinie nauczycieli na temat ich przygotowania do pełnienia funkcji wychowawczej.

Dla wielu nauczycieli ciekawą lekturą będzie z pewnością podrozdział o współczesnej polskiej młodzieży, jej preferencjach, uznawanych wartościach, celach ży-

ciowych, stopniu uczestnictwa w kulturze, przyjmowanych postawach w stosunku do rodziny, wykształcenia, samorealizacji czy przyszłej pracy zawodowej.

Uważam, że na szczególną uwagę nauczycieli zasługuje rozdział szósty, w którym została omówiona rola nauczyciela jako pośrednika kulturowego. Każdy kompetentny nauczyciel języków obcych powinien nie tylko doskonale znać język, którego naucza, ale także znać i rozumieć obcą kulturę. Należy bowiem pamiętać, że uczenie się języka to coś więcej niż poznawanie jego systemu znaków i struktur formalnych. Nauczyciel uczy nie tylko samego języka, lecz także uzupełnia wiedzę językową uczniów o wiedzę pozajęzykową i o rzeczywistości obcego kraju czy krajów.

Autorka w przystępny sposób przedstawia związki między językiem a kulturą, zwracając uwagę na to, że „język jest wyjątkową dziedziną kultury i jej produktem. (...) Jest nie tylko środkiem komunikacji, ale umożliwia dostęp do otaczającej nas rzeczywistości i jest środkiem poznania (...). Zawiera najistotniejsze cechy kultury jako całości i stanowi niejako zapis przyjętych w danej kulturze sposobów kategoryzacji rzeczywistości (...). Jest formą kultury, w której najpełniej wyraża się ludzkie doświadczenie w obcowaniu z rzeczywistością” (s. 185).

Nauczyciel musi także pamiętać, że każdy język ma swój sposób postrzegania świata zdeterminowany kulturą danego narodu. W różnych językach kryje się odmienny sposób myślenia i interpretowania rzeczywistości, co widać na przykład w kategoriach gramatycznych czy w słownictwie. Są one silnie uwarunkowane kulturowo i wiążą się na przykład z określoną historią danego narodu, jego tradycją, religią, obyczajami, codziennym życiem, warunkami geograficznymi, przemianami gospodarczymi czy politycznymi.

Elżbieta Zawadzka podaje ciekawe, a niekiedy zabawne przykłady różnic w poszczególnych językach, wynikające z odrębności kulturowych w zakresie słownictwa i form rutynowych. Dotyczą one na przykład nawiązywania kontaktów, struktury rozmów telefonicznych, zachowania podczas posiłków, używania komplementów, różnic w wyrażaniu życzeń, prośb czy podziękowań. Interesujące są także przykłady zachowań ekstrajęzykowych w rozumieniu pojęcia czasu oraz w zakresie proksemiki zdeterminowanych normami społeczno-kulturowymi i socjopragmatycznymi. Autorka nie pomija zasad międzykulturowości w nauczaniu, w tym problemu stereotypów i uprzedzeń na lekcjach języka obcego.

W rozdziale został także ukazany stosunek młodych ludzi do „innych” kulturowo, poparty wynikami licznych badań przeprowadzonych wśród młodzieży.

Nauczyciel musi być również organizatorem, moderatorem i doradcą (rozdział 7), który umie tworzyć optymalne warunki, umożliwiające właściwy przebieg procesu uczenia się i nauczania. Rolą nauczyciela organizatora, moderatora i doradcy jest organizowanie procesu uczenia się, wskazywanie uczniom odpowiednich technik i sposobów zdobywania, zapamiętywania i utrwalania infor-

macji językowych i pozajęzykowych oraz kształtowanie autonomii ucznia rozumianej m.in. jako odpowiedzialność za swój proces uczenia się w szkole i poza szkołą. Ma to sprzyjać rozwojowi samodzielności, krytycznego myślenia i umiejętności stosowania określonych strategii uczenia się podczas pracy własnej. W tej części został także przedstawiony problem samooceny (autoewaluacji) w procesie glottodydaktycznym.

W rozdziale ósmym, w którym została scharakteryzowana rola nauczyciela jako ewaluatora, czytamy m.in., że „ewaluacja jest integralną częścią procesu nauczania, rozumianą najczęściej jako procesy kontroli, szacowania, opisu, oceniania i pomiaru dydaktycznego” (s. 247). Każdy nauczyciel powinien zwrócić uwagę na aspekt psycholingwistyczny procesu ewaluacji, tj. ustalenie wartości błędu językowego, bo jak wiemy, od wagi błędu w poszczególnych metodach nauczania zależą reakcje nauczyciela na błąd, jego ewentualna korekta i sposób tej korekty. W tym kontekście zostały przytoczone różne definicje błędu językowego w ujęciu językoznawców i glottodydaktyków z uwzględnieniem normy językowej i normy glottodydaktycznej. Istotną rolę w ewaluacji błędów odgrywa ustalenie przyczyn ich powstania, co umożliwia podejmowanie określonych decyzji dydaktycznych. Szczegółnej uwadze nauczycieli chciałabym polecić koncepcję powstawania błędu językowego według hipotezy kontrastywnej Friesa i Lado, hipotezy identyczności i hipotezy o międzyjęzyku.

W rozdziale tym został także omówiony dydaktyczny problem ewaluacji, tj. sposobów oceniania i form kontroli, samooceny, autokorekty i samokontroli. Krąg poruszanych zagadnień obejmuje również kwestię umiejętności audytywnej identyfikacji błędów przez nauczyciela.

Uważam, że bardzo wartościowy jest podrozdział, w którym Elżbieta Zawadzka przedstawia europejskie standardy ewaluacji języka, nie pomijając przy tym specyficznej formy samokontroli i samooceny, jaką jest Europejskie Portfolio Językowe (s. 277). Autorka omawia jego poszczególne elementy, tj. paszport językowy, biografię językową i zbiór prac własnych uczącego się (*dossier*), ich cele, funkcje, zalety dla ucznia, nauczyciela i przyszłego pracodawcy. Chciałabym zachęcić nauczycieli do zapoznania się z tymi informacjami, ponieważ w licznych publikacjach wiele się pisze na temat portfolio językowego, a nie podaje precyzyjnych definicji tego pojęcia.

Od nauczyciela języków obcych oczekuje się również działań innowacyjnych, badawczych i refleksyjnych („Nauczyciel jako innowator, badacz i refleksyjny praktyk” – rozdział 9). Jedną ze strategii innowacyjnych są własne badania pedagogiczne nauczyciela poparte wiedzą formalną (teorią), dzięki którym może on zbierać informacje o swoich zajęciach i wykorzystywać je do udoskonalania procesów pedagogicznych. Autorefleksja, samokontrola, krytyczna analiza własnej pracy i osiągniętych rezultatów badawczych są ważnym elementem

doświadczeń zawodowych nauczycieli. Warto podkreślić, że autorka szczegółowo opisuje podstawowe zasady organizacji i prowadzenia badań własnej praktyki, mających się przyczynić do poprawy jakości pracy nauczyciela. Przedstawia także postawy nauczycieli wobec innowacji w procesie dydaktycznym, szuka odpowiedzi na pytanie, od czego zależy gotowość nauczycieli do wprowadzania zmian w praktyce glottodydaktycznej. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że czynnikiem determinującym zachowania twórcze nauczycieli jest wiek i lata pracy w zawodzie nauczycielskim.

Książka napisana jest w przystępny sposób, zrozumiałym językiem. Dodatkowym atutem książki jest obszerna bibliografia, której drobnym mankamentem są nieliczne pomyłki drukarskie.

Praca Elżbiety Zawadzkiej jest niesłychanie potrzebną pozycją w literaturze glottodydaktycznej, gdyż jest to publikacja, która porusza problematykę kształcenia nauczycieli języków obcych w nowej rzeczywistości determinującej zmiany w polskim systemie oświatowym. Polecam ją nauczycielom-praktykom oraz studentom przygotowującym się do zawodu nauczyciela języka obcego, którzy muszą sprostać wymaganiom współczesności, ponieważ przebieg edukacji zależy w znacznej mierze od przygotowania zawodowego i jakości doksztalcania się nauczycieli.